

МИСТЕЦТВО ЕКСЛІБРИСА. ПИТАННЯ АТРИБУЦІЇ ТВОРІВ

В Національному художньому музеї України вперше експонувалась виставка своєрідного мистецтва малої графіки – екслібриса під назвою «Мистецтво екслібриса». Протягом двох місяців (квітень і травень 2002 р.) глядач мав можливість ознайомитись з мініатюрними шедеврами графічного мистецтва з кінця 16 століття до сучасності із збірки музею. Виставці передувала значна наукова робота, що була проведена її куратором, автором даної статті. В процесі дослідження музейної колекції особливої уваги було приділено західноєвропейській школі, в першу чергу німецькій, у кількості загалом близько 300 одиниць збереження. Атрибуції даних творів західноєвропейської школи були присвячені автором науковій розробці, зокрема виступ із доповіддю «Колекція західноєвропейських екслібрисів у збірці НХМУ» на науково-практичній конференції «Ханенківські читання» в Музеї мистецтв імені Богдана і Варвари Ханенків (січень 2002р.).

Слово «екслібрис» (exlibris, ex libris, ex-libris), як відомо, перекладається з латинської мови як «із книг» (синонім «книжковий знак»). Це є друкований аркуш з ім'ям власника книги, часто із зображенням, що наклеювався на внутрішній стороні оправи книги. З другої половини XIX ст. термін «екслібрис» набув міжнародного визнання (починаючи з Великого універсального французького словника П'єра Ляруса 1865 р.).

Батьківщиною екслібриса, як і друкованої книги, була Німеччина. Найстарішим зразком визнається гербовий знак 1460 р. в книзі баварського лицаря Бернхарда фон Рорбах. Разом із книгою її «охоронець» швидко розповсюдився по Європі. Відомо, що екслібриси створювали видатні художники німецького Відродження – Дюрер, Кранах, Гольбейн, пізніше – англійці Буше і Хогарт. Відтоді книжковий знак зайняв своє місце серед мистецьких жанрів графіки. Перебуваючи у нерозривному зв'язку із книгою, він отримав

суверенітет окремого художнього твору – мініатюрного за розміром і лаконічного за змістом.

В Україні здавна шанували книгу як джерело знань. Ще за часів Ярослава Мудрого збирали бібліотеки. Здавна книгу помічали ім'ям її власника. Відомо, що Львівський магістрат на обкладинці книг ставив свою печатку – приклад так званого «суперекслібриса».

Значного поширення мав також рукописний екслібрис – «протоекслібрис». В XVI–XVII ст. власноручні написи, що вказували на володаря книги, робили Самойло Величко, Мелетій Смотрицький, Йов Борецький та інші видатні особи [Несторенко, 2001, с. 41–45].

Цікаво, що власник «Київській Псалтирі» (1397) Авраам Глембицький, підскарбій Великого князівства Литовського, замовив у 1518 р. свій власний книжковий знак, який зберігається й досі в рукописній книзі.

Відомо, що книги помічали власною печаткою Григорій Сковорода та Тарас Шевченко.

Кінець XIX–початок XX ст. – період розквіту екслібриса в Європі, обумовлений підйомом книжкового мистецтва та поліграфії. Екслібрис досліджували бібліофіли, художники, історики в різних аспектах: історичних, бібліофільських, мистецьких. Як різновид «малої графіки» він став напрочуд популярним в Німеччині та Англії, де вперше екслібрис почали колекціонувати як самостійний художній твір, відокремлений від книги. Одну з найбільших у світі колекцій екслібрисів у кількості 100 тисяч екземплярів зібрав Валлотон Франк і передав до Британського музею в Лондоні. Шанувальник екслібриса граф Карл Еміх Ляйнінген-Вестербург був володарем колекції в 30 тисяч книжкових знаків і автором капітальної монографії з німецького та австрійського книжкового знаку. Великі збірки екслібрисів були в Росії: у А. Фелькерзама (хранителя Ермітажу), у О. Бахрушина (засновника Театрального музею), у

Д. Ульянинського, у В. Трутовського (хранителя «Оружейной палаты», професора Московського університету, сина відомого українського художника Костянтина Трутовського) [Ивенский, 1980, с. 9].

Серед українських колекціонерів екслібриса – К. Болсуновський, С. Дроздов, М. Макаренко, Ф. Ернст.

Походження невеликої за обсягом та вельми цікавої за якістю музейної збірки лишається відкритим питанням. Найвірогідніше, її основою стала приватна збірка, що потрапила до музею в 1920-і роки. Власником її міг бути відомий археолог і нумізмат, член Товариства Старожитностей і мистецтв Карл Болсуновський, який мав колекцію екслібрисів [Wittug, 1907, с. 111–112]. Цю гіпотезу було висловлено автором статті раніше [Амеліна, 1994, с. 156].

Збірка західноєвропейських екслібрисів, що є предметом мистецтвознавчого дослідження, зберігається в науково-допоміжному фонді музею і охоплює період з 1594 р. до Першої Світової війни. Деякі екслібриси є гравюрами, але більшість виконано друкарською технікою – цинкографією, яка є фотомеханічним відтворенням оригіналу (іноді цинкографію називають кліше). На аркушах інколи знаходимо написи французькою мовою та дати. Треба відзначити, що старі екслібриси були взяті з книг, на зворотах аркушів є сліди від клею, тоді як з кінця XIX ст. папір є чистим, тобто екслібриси не мали функціонального призначення, а були колекційним матеріалом.

Найстарішим книжковим знаком в музейній колекції можна вважати геральдичний екслібрис 1594 року Міхала Шпановського, «з Лішова старшого писаря Чеського королівства». Дата стоїть на звороті аркуша. Напис зроблено навколо герба старочеською мовою (подвійне «s»). Невідомий автор виконав книжковий знак в техніці деревориту (ксилографії). Пишне геральдичне оздоблення має аналогію до гербової композиції екслібриса, датованого початком XVII ст., що зберігається в бібліотеці Тартуського університету [Екслібрис, 1975, с. 32].

Як і книжкову ілюстрацію, ранні екслібриси різали на дерев'яній дошці, з якої робили відтиск на папері – в техніці гравюри на дереві (дереворит чи ксилографія), або користувалися мідною дошкою – гравюра на міді: різцем і травленням (офортом).

Як правило, на старих екслібрисах стоїть герб роду власника книги – збирання книжок було дорогою й шляхетною справою. Переважно геральдичними композиціями є екслібриси XVII–XVIII ст. При дослідженні їх автор звертав увагу не тільки

на майстерність виконання, а це є офорти та гравюри на міді різцем, але й на ім'я володаря бібліотеки. Цікавими є два екслібриси XVII ст. невідомих італійських граверів, що мають дати, написані олівцем. Перший з них 1645 р. належав бібліотеці Карла Спіноли, знатного венеціанського патриція. Це є типовий геральдичний екслібрис: великий герб і внизу напис латинською мовою. Другий екслібрис, датований 1680 р., невідомий майстер виконав для графа Донді, який походив із стародавнього падуанського роду і один з його предків був другом Петрарка (напис на звороті). Цей офорт з легким вишуканим штрихом має ознаками барокового стилю. Герб обрамлює примхлива стрічка з цитатами із Горация. На жаль, в літературі не знайдемо прямих аналогій цим італійським книжковим знакам.

Значно більше виявлено екслібрисів XVIII ст., в основному невідомих граверів, серед яких цікавими є книжкові знаки, примірники яких знайдено також в книгах наукової бібліотеки Московського університету. Один екслібрис виконав невідомий гравер для бібліотеки Іоанна Конрада Феєрляйна із Нюрнберга. Він має характерне зображення в гербі ведмеда, що тримає в лапах вулик [Кашутина, 1985, с. 187]. Другий – без напису, має в щиті постать богині правосуддя Феміди. Такий самий відбиток знайдено в каталозі Московського університету, де його визначено як екслібрис англійського невідомого автора [Кашутина, 1985, с. 205].

У XVIII ст. в книжках з'являються так звані «художні екслібриси» (назва в екслібристиці XX ст.). Тобто це – сюжетні композиції, і на відміну від герба, яким помічали, як відомо, не тільки книжки, мають свою специфіку в тому, що зображення несе відомості про володаря бібліотеки, його бібліофільські, професійні й духовні інтереси. Таким чином формувався екслібрис як графічний твір із своєю семантикою. Маємо нерідко підписи художника-гравера або монограму та дату виконання.

Прекрасний сюжетний екслібрис створив у 1722 р. гравер Бернар Пікар (1673–1733). Він зображує друкарню, де робітники пораються біля верстату, а жінки набирають літери. Зверху девіз на латині – *Vitam Vortuis Reddo* (Життя перемагає смерть). Під зображенням стоїть підпис і дата. В колекції К.Е. Ляйнінген-Вестербурга був такий самий екслібрис [Graf, 1980, с. 212]. Гравюрою на міді різцем художник володів досконально, і в аркуші малого розміру (5х6см) передав сцену праці досить детально. В Художньому словнику Тіме-Беккера повідомляється, що німецький гравер

на міді Пікар працював у Парижі та в Амстердамі, де помер. Згадується його книжковий знак для книготорговця Проспера Марана. Можливо, музейний екслібрис є саме з його бібліотеки [Thiem-Becker, T. 26, 1932, с. 572–573].

Широко відомий в літературі книжковий знак з бібліотеки пастора Моріца Вога з Дрездена. Такі гравюри також знаходяться в книгах бібліотек Тартуського і Московського університетів [Екслібрис, 1975, с. 32. Кашутіна, 1985, с. 159]. Його автором є відомий німецький гравер і ілюстратор Христіан Фрідріх Бетіус (1706–1782) [Graf, 1980, с. 264]. Техніка екслібриса – гравюра на міді та офорт за оригіналом – малюнком художника М. Вернеріна. Екслібрис датується 1725 р. має авторський підпис. Алегоричний образ Смерті нагадував володарю про скороминучість людського життя. Під зображенням дається латинський напис повчально-філософського змісту. Про Бетіуса Художній словник Тіме-Беккера сповіщає, що за життя гравер виконав кілька екслібрисів. Про пастора говориться, що він друкував свої праці та мав велику бібліотеку, каталог якої вийшов у світ 1755 р. [Thiem-Becker, T. 4. 1910, с. 209].

1700 р. датується екслібрис невідомого автора для кельнського курфюрста Якоба Максиміліана. Він має вигляд герба із щитом і наметом, що чітко вирізані в техніці гравюри на міді (із застосуванням меццо-тинто).

У Цюріху, про що засвідчує напис, було виконано невідомим гравером в техніці офорта екслібрис для Андре Маре (1710), в якому бачимо вже застосування поряд з гербом пейзажного мотиву. На жаль, в літературі не знайдено його аналогів. Так само невідомим є прекрасний екслібрис французької школи кінця XVIII ст. гравера Шалмандр'є для фінансиста Жубера. Він виходить за уставлені тогочасні екслібрисні схеми. Контрастність світлотіні поєднується тут із бурхливою будовою з грифонами, що тримають герб, й квітковими гірляндами. На другому плані – книжкові полиці. Екслібрис нагадує театральну сцену.

Німецькі, англійські та французькі гравери були у XVIII ст. авторами багатьох книжкових знаків для бібліотек російської аристократії. В колекції знаходимо декілька подібних екслібрисів.

Відомий німецький художник-портретист і майстер книжкової графіки Йоганн Христіан Набгольц (1788–1815) виконав екслібрис для графа Миколи Толстого, працюючи в Петербурзі з 1784 р. Цей гербовий екслібрис добре відомий в літературі по російському книжковому знаку і вважається одним з кращих ранніх екслібрисів [Верещагін, 1902, с. 7. Иваск, 1905, с. 278. Ивенский, 1980, с. 34].

Французький художник Рабан є автором геральдичного екслібриса в техніці різцевої гравюри на міді для бібліотеки Аврама Норова, міністра народної освіти, члена Державної ради Росії, письменника, посла у Франції [Иваск, 1905, с. 278. Книжные, 1987, с. 32].

Тонким граверним штрихом відрізняється гербовий знак із написом «Честь паче почести», що належав одеському голові Маразлі. Його автор – французький художник-гравер Гірш (підпис стоїть під зображенням).

В музейній колекції зустрічаються екслібриси в техніці літографії (друку з спеціального каменю). Зокрема, невідомим автором зроблено гербовий знак для герцогині Д. Бірон, дружини останнього курляндського герцога Петера Бірона. Відомо, що вона була одною з найосвічених жінок Прибалтики кінця XVIII – початку XIX ст., спілкувалась з багатьма вченими, художниками. Аналогічний відбиток зберігається також в університетській бібліотеці Тарту [Екслібрис, 1975, с. 4].

Починаючи з XVIII ст. звичай мати книжкові знаки у власних бібліотеках був дуже поширений в Європі. Часто застосовувались ярлики із шрифтовими або каліграфічними написами, вензелі, подібні до віньеток декоративні квіткові композиції. Зрозуміло, що подібні екслібриси мали призначення прикрасити книгу. Однак, намітився схематизм і повторення образотворчих рішень. Зокрема, такими дещо схематичними є гербові англійські екслібриси, що схожі за композицією: для бібліофілів Джона Гуда та Джона Мічела. Їх можна датувати кінцем XVIII – початком XIX ст. На жаль, в літературі не виявлено таких гравюр.

Відродження екслібриса в другій половині XIX ст. відбувалось майже одночасно у всіх країнах Європи. В Парижі працював гравер Стерн, якого Карл Ляйнінген-Вестербург називає німецьким графіком. В двох його підписаних книжкових знаках, що зберігаються в музеї, простежується як вплив німецького, так і англійського екслібриса цього періоду. Цікаво, що на одному його екслібрисі надруковано великий вірш-оду «Libro liber» – «Вільна Книга» під красномовним зображенням книги, черепа і сонця.

Можна вважати «класичною» країною для розвитку книжкового знаку Німеччину. Німецькі взірці мистецтва екслібриса дають прекрасний матеріал для дослідження.

Великому зацікавленню екслібрисом сприяло Товариство «Герольд», що було засновано в 1869 р. в Берліні, яке об'єднало художників, прихильників геральдичного екслібрису: А. Гільдебрандта, Е. Деллера, Г. Отто, Г. Барлезіуса. В музейній

збірці виявлено твори всіх названих авторів, творчість який має схожі риси й тенденції – від суто гербових композицій до сюжетів алегоричного змісту чи зображень з елементами ренесансного, барокового і класичного мистецтва. Головним для екслібриса став лаконізм графічних засобів і художнього рішення. Найпопулярнішим мотивом було зображення книголюба за читанням або мотив з книгами. В техніці виконання віддається перевага цинкографії – друкарському засобу відтворення малюнка художника, часто із застосуванням кольору.

Роботи Адольфа Маттіаса Гільдебранда (1884–1918) позначені характерними монограмами, що було враховано при атрибуції музейних двох екслібрисів [Thieme, T. 26. 1932, с. 73]. Про духовні інтереси володаря книжкового знаку Улхорна, який прагнув до мудрості й освіченості, красномовно говорить зображення сови та книг. Інший екслібрис Гільдебранда для Вількенса зображує замкову вежу.

Не викликала труднощів атрибуція наших двох екслібрисів із монограмами, автором яких є популярний німецький екслібрист Еміль Деллер (1855–1923). Раритетом музейної збірки можна вважати екслібрис з бібліотеки кайзера Вільгельма II, який вступив на германський престол у 1888 р. [Graf, 1980, с. 496]. Тут бачимо поєднання геральдичних елементів з мотивом книг.

Чимало екслібрисів музейної збірки належали колись відомому колекціонеру і досліднику екслібриса графу Карлу Еміху Ляйнінген-Вестербургу. Це є свідченням того, що художники створювали екслібриси персонально на його замовлення для колекції.

Це є підписані роботи Г. Отто (учня Деллера) та В. Беренса. Останній полюбляв зображення маленького пугги, який зустрічається також в екслібрисі для музиканта із Триєста Валері Бреттауера. Цікаво, що для бібліотеки останнього виконав екслібрис також графік Мікеланджело Гуггенхаймер, який підкреслив професійну належність замовника знаку портретом Баха та музичними інструментами. Для графа Ляйнінген-Вестербурга виконав також екслібрис з чіткою геральдичною композицією художник з Прибалтики Армін фон Фелькерзам, творчість якого відносять як до німецького, так і до російського мистецтва.

Збиранню екслібрисів сприяло засноване 1892 р. в Берліні товариство *Exlibris-Verien in Berlin* (роком раніше подібне товариство *Exlibris Society* було створено в Лондоні). Берлінське товариство брало на себе видавництво альбомів, організацію виставок тощо. Великою популярністю

завдяки екслібрисним альбомам користувалась творчість Лоренцо Ройде. В нашій збірці маємо чи не найбільше його робіт – дев'ять екслібрисів, в яких бачимо значне розмаїття образотворчих рішень. Кожний твір по-своєму досконалий і оригінальний, а об'єднуючим началом служить декоративне звучання. При друкуванні в техніці цинкографії часто застосовувалась зелена та синя фарби. Тут герб відіграє другорядну роль, навпаки в композицію включаються різні алегорії та символи.

Шедевром німецького екслібриса є твір відомого майстра Йозефа Заттлера (1867–1931), в доробку якого 42 екслібриси, що були видані 1895 р. [Thieme, T. 29. 1933, с. 487]. Графік прагнув до художньої виразності книжкового знаку, не забуваючи про його семантику: велику книгу тримають з одного боку лицар, з другого – бюргер. Заттлер зробив цей екслібрис для книголюба Едуарда Штібеля в 1902 р. у Франкфурті-на Майні. Завдяки лаконізму та узагальненості художнього рішення, влучно використаному готичному шрифту, маленький аркуш-ксилографія сприймається як монументальний твір станкової графіки.

Взагалі на засоби графічної мови в тогочасному мистецтві екслібриса мали вагомий вплив нові види графіки: плакат, журнальна та газетна графіка, а також книжкова ілюстрація.

Екслібриси Матильди Аде (1877–1953), відомого німецького майстра книжкової графіки та екслібриста, привертають увагу своєю вишуканістю. На її рахунку близько 200 книжкових знаків. Угорка за національністю вона працювала у Мюнхені [Thieme, T. 1, с. 79]. Серед трьох підписаних її екслібрисів особливою красою відзначається кольорова літографія, що схожа на ілюстрацію, для бібліотеки Отто Манфела. Напис під екслібрисом «*Der vertiediger*» перекладається як «захисник». Цій назві відповідає алегоричний сюжет: молодик із книгою стріляє із водяної хлопавки на запалений сірник, рятуючи дівчину, яка сидить на купі хмизу, від смерті. Іронія та гумор властиві іншим екслібрисам Матильди Аде, а також характерне «дитяче» трактування образного сюжету.

Для Отто Манфела виконав екслібрис також графік Георг Барлезіус (1884-1908), вихованець Берлінської академії [Thieme, T. 2, с. 505]. Він прагне втілити духовні інтереси бібліофіла, закоханого в ренесанс. Глядач бачить навіть автопортрет Дюрера. Барлезіус працював під впливом книжкової графіки, віддаючи перевагу кольоровим відбиткам.

Серед наших кольорових екслібрисів є роботи Аліка Шимца в літографській техніці. Один з двох

музейних книжкових знаків – для бібліотеки Ляйпцигської королівської академії. Його урочистий характер підкреслено включенням «позолоти» [Exlibris, 1984, с. 54].

Початок ХХ ст., як відомо, був періодом поширення в європейському образотворчому мистецтві, архітектурі, декоративно-ужитковому мистецтві стилю модерн, що мав в Німеччині назву югендстиль (дослівно «молодий стиль»). Достатньо кількох, хоча і головних ознак, щоб зарахувати мистецький твір до модерну, але іноді разом з цими ознаками можуть бути риси іншого стильового напрямку. Лінійно-декоративна система, яка притаманна стилю модерн, яскраво простежується в мистецтві екслібриса цього періоду.

Пошуками нових графічних засобів позначена творчість німецького художника Бернгарда Веніга, що створив більше 100 знаків [Exlibris, 1984, с. 65]. На наших двох екслібрисах стоять його монограми. Для графа Ляйнінген-Вестербурга він зробив «портретний» екслібрис: молодик у вигляді лицаря. Зовсім інший екслібрис для Людвіга Шмідта – стилізовані квіти в декоративному обрамленні. Надруковано аркуш в три кольори в ксилографії. Це є типовий декоративний мініатюрний твір у стилі модерн.

Звертався до екслібриса визначний німецький художник і архітектор, один із засновників об'єднання дизайнерів у Мюнхені, директор Художньо-промислової школи у Штутгарті, професор Бернгард Панкок (1872–1943). Маємо його знаний екслібрис для Маргарет Штраус (на його звороті стоїть прізвище автора) [Exlibris, 1984, с. 50. Thieme, Т. 25, 1931, с. 197]. Під зображенням старого вікінга – дещо містичний образ, є напис чорнилом із ім'ям володаря знаку, можливо це є автограф художника. Навіть в цьому ранньому творі Панкока вже відчувається почерк одного з яскравих представників німецького експресіонізму.

Традиційний мотив для екслібриса – книголюб за читанням, бачимо в творі із монограмою для бібліотеки Альфреда Шредера. Його автором міг бути визначний німецький живописець і графік, учень Берлінської академії Ганс Балушек (1870–1935), який не цурався екслібриса [Exlibris, 1984, с. 25–26].

Новим яскравим словом в мистецтві екслібриса була творчість відомого німецького графіка, оригінального екслібрисиста Віллі Гайгера, автора 347 книжкових знаків. Для нього характерні деформація форми, експресія й гротеск. Р.Фрейман у 1922 р. писав: «Його фігури, що витягнуті до карикатурності, часом просто потворні, але разом з тим, його роботи досягають своїм ясним і ком-

пактним трактуванням сильних ефектів» [Фрейман, 1922, с.19].

З цими словами не можна не погодитись, дивлячись на один екслібрис його роботи в музейній збірці.

Чудовий екслібрис в техніці кольорової літографії для Адольфа Б'яла виконав 1910 р. Ерїх Ерлер-Замаден, гармонійно поєднавши графічне й кольорове начала. Біла чапля із розпростертими крилами на блакитному тлі неба – образ вишуканий і декоративний [Franck, 1984, с. 27].

Ще один модерновий екслібрис для Паули Буссе виконав в 1899 р. художник Герман Гірцель (1864–1939), який працював в Німеччині та Швейцарії. Він закінчив Берлінську академію, був майстром станкової та книжкової графіки, виконав у різних техніках близько 100 книжкових знаків [Franck, 1984, с. 70]. Його музейний екслібрис вражає тонким відчуттям лінійного ритму, меланхолійним настроєм пейзажу.

В музейній збірці знаходяться підписані екслібриси відомих художників. Зокрема, твір в стилі «ідилічного» модерну відомого художника, професора Празької академії Макса Швабинського (1873–1962), а також екслібрис професора Лейпцигської академії Гуго Штайнер-Праг (1880–1945), автора загалом 40 екслібрисів [Exlibris, 1984, с. 111].

По-своєму цікавими є роботи з ознаками стилю модерн художників Хелени Варгес, Едуарда Лізена, Генрі Гінцмана.

Паралельно з Німеччиною розвивався австрійський екслібрис, не дарма Карл Ляйнінген-Вестербург в своїй капітальній монографії розглядає їх разом. У Відні працювали Шима, Юнгінгер, Декер, Олсхаузен-Шенбергер, чиї підписані екслібриси в збірці музею мають ознаки як бідермейера, так і сецесії.

В кінці ХІХ – на початку ХХ ст., так само як в Німеччині бачимо широке розповсюдження екслібриса в Англії, де він розвивався під впливом книжкової графіки. Про його популярність говорять слова з неприхованим «англійським» гумором, що належать художнику Гордону Крегу: «Екслібрис для книги – це теж саме, що ошийник для собаки... Ми гравіруємо на собачому ошийнику: я – собака містера Сміта або Джонсона, поміняйте слово «собака» словом «книга», додайте до цього напису прикрасу в формі квітки, птаха, метелика чи герба, і ось екслібрис готовий» [Фрейман, 1922, с. 52].

В музейній збірці англійських екслібрисів виявлено небагато, і вони мають найчастіше ідилічний сюжет. В літературі відомі роботи художника

Симпсона (1879–1932), який працював в Единбурзі в книжковій графіці [Franck, 1984, с. 53]. Джеймсом Мурреєм в дусі прерафаелітів виконано екслібрис, вірогідно авторський.

Так само небагато маємо французьких екслібрисів цього періоду. Німцем за походженням був французький графік Анрі Андре, чотири підписані твори якого зберігаються в музейній збірці. З гумором він вирішив екслібрис для еротичної бібліотеки невідомого володаря (1894). В іншій роботі автор підкреслив професію володаря бібліотеки – лікаря. Його життєве кредо в написі під зображенням перекладається як: «Всіх я приймаю. Для кожного я відриваю листки. Всім я даю плоди».

У Нансі працювали художники Гюстав Саве та Едмонд де Робер. Останній виконав ефектний кольоровий екслібрис для бібліотеки Археологічного товариства і музею історії Лотарингії (1912).

Маємо сім екслібрисів з авторськими підписами плодового іспанського графіка Хосе Тріадо та одну роботу швейцарця Рудольфа Мюнгера.

Атрибуція двох екслібрисів італійця Каміля Моне стала можливою завдяки каталогу колекцій екслібрисів, що вийшов друком у Турині [Comte, 1907, с. 93].

Підсумовуючи розгляд кращих екслібрисів західноєвропейських авторів треба констатувати що, музейна збірка скомплектована високохудожніми творами. Жанр екслібриса для художників був привабливим з кількох причин: давав можливість спробувати себе в малій лаконічній формі, продемонструвавши свої професійні вади щодо точності рисунка й композиційної будови, а також проекспериментувати в технічних засобах. Однак, головне – художники завжди прагнули передати мовою мистецтва екслібриса особистість його замовника або людини, якій він присвячував свій твір. Життєве кредо, професія й духовні потреби людини стоять майже за кожним екслібрисом. Іноді твір набуває справжнього філософського змісту. Через певну особу екслібрис розповідає про час, коли вона жила, про країну, естетичні й художні смаки епохи. Таке узагальнення приводить до розширення тем, тому не випадково, що сучасні виставки екслібриса та колекції мають тенденцію комплектуватись за окремими темами: музика, театр, література, архітектура, мистецтво, навіть еротика, або джаз. Цікаво, що в найбільшій в світі колекції екслібрисів, яка належить італійцю Маріо Філіппісу, переважає «кулінарна» тема, часто з гумором, бо він є володарем ресторану. Його

збірка в 70 тисяч одиниць ввійшла в Книгу рекордів Гіннеса [Липа, 2001, с. 82–83].

Про актуальність звернення до мистецтва екслібриса засвідчив «круглий стіл», проведений в музеї в рамках виставки, на якому прозвучали цікаві думки щодо екслібриса, його розвитку в нашій країні. Вивчення збірки екслібрисів буде продовжено.

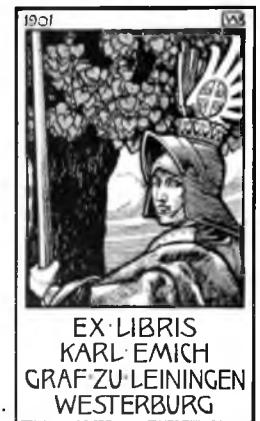
1.

2.

3.

4.

5.

Рис. 1. 1. Невідомий італійський гравер. Екслібрис венеціанського патриція Карла Спіноли. 1645. Гравюра на міді різцем. 2. Невідомий італійський гравер. Екслібрис падуанського графа Донді. 1680. Гравюра на міді різцем. 3. Макс Лоренц Ройде. Екслібрис юрисконсульта Й. Пергаменті. 1901. Цинкографія. 4. Бернард Веніг. Екслібрис К.Е. Ляйнінген-Вестербурга. 1901. Цинкографія. 5. Еріх Ерлер-Замаден. Екслібрис Адольфа Б'яла. Кольорова літографія.

ЛІТЕРАТУРА

Амеліна Лариса. 1994. Шедеври малої графіки // Всесвіт. – № 9. – С. 156–159.

Верецегин В.А. 1902. Русский книжный знак. СП.

Иваск У.Г. 1905. Описание русских книжных знаков. М.

Ивенский С.Г. 1980. Книжный знак. М.

Кашутина Е.С., Сапрыгина Н.Г. 1985. Экслибрис в собрании научной библиотеки Московского государственного университета. М.

Лука Е. 2001. Книжный сторож и его почитатели // Office. – С. 82–84.

Несторенко П. 2001. Рукописный экслибрис XVI–XVII ст. // Книжка Петра Несторенка. К. – С. 41–45.

Фрейман Р. 1922. Exlibris. Исторический очерк книжного знака.

Экслибрис в научной библиотеке Тартуского государственного университета. Каталог. – Тарту, 1975.

Comte E. de Budan. [1907]. Guide international de collectionneurs D'exlibris. Turin.

Exlibris vom 18 Jahrhundert bis zur Gegenwart. Schoss Burk. 1984.

Franck H. 1984. Jugendstil-exlibris. Leipzig.

Graf zu Leiningen-Westerburg K.E. 1980 (перевидання 1901 р.) Deutsche und oesterreichische exlibris. Leipzig.

Thieme-Becker. 1906–1933. Künstler-Lexikon. – Leipzig. 29 т.

Wiktor Wittyg. 1907. Ex-libris'y bibliotek Polskich XVI–XX wiek. Т. II.

L.O. Amelina

ART OF EXLIBRIS. THE QUESTION OF ATTRIBUTION OF WORKS

Summary

Exlibris (book-plates) as the work of art is the topic of this article. It deals with study of collection of West European exlibris dated between 16th and beginning of 20th century and stored in the National Art Museum of Ukraine. There are book-plates by famous artists B. Picart, H. Boetius, A. Hildebrandt, H. Baluschek, B. Pankok, M. Swabinsky, M. Ade, W. Geiger, and J. Sattler. Exhibition of the best exlibris from this collection in April-May 2002 was important event for all interested in art of exlibris.